

УДК 376-056.264:159.93-044.247
DOI <https://doi.org/10.32782/1992-5786.2023.90.5>

Р. В. Клопов

доктор педагогічних наук, професор кафедри фізичної культури і спорту
Запорізького національного університету

М. О. Гладуш

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки та спеціальної освіти
Запорізького національного університету

ГЕНЕЗИС СЕНСОРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ЯК МЕТОДУ В ЛОГОПЕДІ

У статті розглянуто еволюційний розвиток та основоположні принципи сенсорної інтеграції як методу в логопедії. Сенсорна інтеграція, уперше розроблена доктором А. Джин Айрес, стала невід'ємним компонентом цілісних стратегій втручання для осіб з розладами мовлення та спілкування. Генезис сенсорної інтеграції в контексті логопедії передбачає всебічне вивчення теоретичних основ, історичного прогресу та емпіричних даних, що підтверджують її ефективність.

Досліджено походження теорії сенсорної інтеграції, висвітлення її виникнення в ширшому полі ерготерапії та подальшої інтеграції в логопедичну практику. Критичний розгляд теоретичної бази з'ясує взаємодію між сенсорною обробкою, моторикою та розвитком мовлення та мовлення. Детально обговорюються основоположні принципи сенсорної інтеграції, такі як важливість забезпечення адаптивного сенсорного досвіду та вирішення проблем сенсорної обробки.

У статті досліджується історична еволюція технік сенсорної інтеграції в логопедії. Представлені тематичні дослідження, які підкреслюють позитивний вплив методів сенсорної інтеграції на результати мовлення та спілкування в різних групах населення, включаючи дітей з порушеннями розвитку та осіб з неврологічними захворюваннями.

Узагальнення результатів сучасних досліджень і клінічного досвіду підкреслює універсальність сенсорної інтеграції як методу в логопедії, підкреслюючи її застосовність для різних вікових груп і діагностичних категорій. Також розглядаються проблеми та суперечки, пов'язані з інтеграцією сенсорних втручань у традиційні логопедичні практики, що забезпечує збалансований погляд на реалізацію методу.

Стаття містить вичерпний огляд генезису сенсорної інтеграції як методу в логопедії. Досліджуючи її історичний розвиток, теоретичні основи та аналіз емпіричних підтверджень, ця робота сприяє глибшому розумінню ролі та значення сенсорної інтеграції в покращенні результатів мовлення та спілкування для людей з різноманітними потребами, розкриває перспективи використання сенсорної інтеграції як метода логопедичної практики.

Ключові слова: сенсорна інтеграція, ерготерапія, метод логопедії, особи з розладами мовлення.

Постановка проблеми. Сенсорна інтеграція – це несвідомий процес у головному мозку, який організує та фільтрує сенсорну інформацію (отриману від органів чуття), та дозволяє усвідомлено та адаптивно реагувати на цю інформацію [2, с. 98]. Тобто, сенсорна інтеграція (ще відома як сенсорна обробка) – це процес, за допомогою якого нервова система обробляє інформацію, отриману через різні сенсорні канали, такі як відчуття, зір, слух, рух та ін. [8].

Метод сенсорної інтеграції в роботі логопеда передбачає поетапне включення і подальшу синхронізацію сенсорних потоків через стимуляцію роботи всіх органів чуття. Даний метод спрямований на активізацію пізнання, розвиток всіх сторін мовлення, корекцію мовленнєвих порушень.

У логопедичній практиці сенсорна інтеграція важлива тому, що вона може впливати на розвиток мовлення та комунікаційних навичок у дітей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сенсорна інтеграція є предметом вивчення та дослідження в багатьох галузях, включаючи психологію, неврологію, терапію та логопедію. Багато авторів та дослідників внесли великий внесок в розуміння цього поняття. Серед відомих авторів, які описують сенсорну інтеграцію та пов'язані з нею питання можна назвати А. Дж. Айрес, О. Борецьку, Т. Грандін, А. Закревську, О. Камінську, М. Козак, Н. Литвин, Л. Дж. Міллер, Л. Мороз, Т. Скрипник, О. Соїко, Л. Стахову, Т. Фаласеніді, А. Фішер.

Мета статті. Головною метою статті є дослідження та аналіз використання теорії та практики сенсорної інтеграції у логопедичній практиці. Стаття має на меті визначити, чи існує потреба у знаннях та застосуванні сенсорної інтеграції у роботі логопедів, а також визначити типові прояви сенсорних та моторних особливостей розвитку у клієнтів з порушеннями мовлення. Дослідження спрямоване на надання цінних висновків та реко-

мендації для логопедів практиків, які можуть покращити ефективність та якість допомоги, наданої особам із мовленнєвими порушеннями.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Сенсорна інтеграція допомагає дітям розуміти своє тіло, взаємодіяти з навколишнім середовищем та відчувати своє оточення. Наприклад, дитина, яка має проблеми зі сенсорною інтеграцією, може бути гіперчутливою до деяких видів дотику або звуку, або, навпаки, не реагувати на них належним чином. Це може призвести до труднощів у розвитку мовлення та спілкування.

Сенсорна інтеграційна терапія – це клінічно обґрунтований підхід, який використовує сенсорну та моторну діяльність на основі гри для заохочення аналізу та інтеграції. Сенсорна інтеграційна терапія пропонує багато терапевтичних перспектив. При цьому використовуються різні втручання. На думку терапевтів сенсорної інтеграції, при такій терапії покращується здатність концентруватися в академічних, терапевтичних та соціальних умовах [10, с. 112].

Логопеди спеціалізуються на допомозі дітям з різними порушеннями мовлення, в тому числі тими, які пов'язані із сенсорною інтеграцією. Вони можуть використовувати спеціальні методики та вправи, щоб допомогти дітям розвивати свої сенсорні навички та поліпшувати їх комунікаційні здібності.

Походження теорії сенсорної інтеграції, висвітлення її виникнення в ширшому полі ерготерапії та подальшої інтеграції в логопедичну практику пов'язують з науковими роботами А. Дж. Айрес.

Анна Джин Айрес (Anna Jean Ayres) – відома американська ерготерапевтка та психологиня, найбільш відома своїми новаторськими роботами в галузі сенсорної інтеграції. Вона розробила теорію сенсорної інтеграції, яка зосереджена на розумінні та вирішенні труднощів сенсорної обробки, з якими стикаються люди, особливо діти з розладами сенсорної інтеграції. Робота Айрес мала значний вплив на ерготерапію, освіту та різні сфери, пов'язані з розвитком дитини. Її внесок вплинув на терапевтичні підходи, спрямовані на те, щоб допомогти людям з проблемами сенсорної обробки краще взаємодіяти з навколишнім середовищем і покращити загальне функціонування. Отже, Анна Джин Айрес є однією з найбільш впливових фігур в галузі сенсорної інтеграції. Вона розробила теорію сенсорної інтеграції та її вплив на поведінку та розвиток дітей, а також методики та інструменти для сенсорної терапії. Спадщина Айрес продовжує жити завдяки постійному застосуванню принципів сенсорної інтеграції в ерготерапії та суміжних дисциплінах. Її книга "Sensory Integration and the Child" (1972) – класичне джерело з цієї теми, яке й досі виступає підґрунтям в сучасних дослідженнях [9].

Люсі Джейн Міллер (Lucy Jane Miller) – відома дослідниця у галузі сенсорної інтеграції та авторка численних книг та статей про цю тему. Ерготерапевт, яка зосереджується на вивченні сенсорної інтеграції в контексті розвитку дітей, досліджує розлади сенсорної обробки, здійснює освіту та коучинг для батьків дітей з розладами сенсорної обробки [10].

Темпл Грандін (Temple Grandin) – провідна фахівчиня у галузі аутизму та сенсорної інтеграції. Т. Грандін розглядала сенсорний досвід у контексті аутизму, привертаючи увагу до сенсорної чутливості та відмінностей у людей аутистичного спектру. Вона висвітлювала свій власний сенсорний досвід і те, як він пов'язаний з її аутизмом. Її роботи в області сенсорної інтеграції сприяли розумінню сенсорних особливостей дітей з аутизмом та розвитку програм для покращення їх якості життя [7].

Анна Фішер (Anne G. Fisher) – авторка численних книг та досліджень про сенсорну інтеграцію та її вплив на мовлення та комунікацію. Ще у 1991 році, у співавторстві з Елізабет А. Мюррей і Анітой Банді, Анна Фішер описала сенсорну інтеграцію як «неврологічний процес і теорію взаємозв'язку між неврологічним процесом і поведінкою» [6]. На думку А. Фішер, Е. Мюррей і А. Банді (Fisher, Murray & Bundy, 1991), існує п'ять основних припущень, на яких базується теорія сенсорної інтеграції, а саме:

- У центральній нервовій системі є пластичність. Пластичність означає здатність структури мозку змінюватися або модифікуватися.

- Сенсорний інтегративний процес відбувається в послідовності розвитку. При нормальному розвитку все більш складна поведінка розвивається в результаті кругового процесу, а поведінка, присутня на кожному етапі послідовності, забезпечує, в свою чергу, основу для розвитку більш складних форм поведінки.

- Мозок функціонує як єдине ціле, але складається з ієрархічно організованих систем.

- Прояв адаптивної поведінки сприяє сенсорній інтеграції, а, в свою чергу, здатність виробляти адаптивну поведінку відображає сенсорну інтеграцію.

- Люди мають внутрішнє прагнення розвивати сенсорну інтеграцію через участь у сенсомоторній діяльності [6, с. 26–32].

О. Камінська визначає причини порушення функції сенсорної інтеграції, способи їх виявлення та шляхи подолання. На основі її досліджень розроблені практичні поради щодо взаємодії з дітьми, що мають труднощі сенсорної інтеграції, в умовах освітніх закладів [1, с. 25–28].

Т. Скрипник досліджує сенсорну інтеграцію як одну з відомих практик роботи з дітьми, які мають особливі освітні потреби, та розглядає питання

доречності застосування цього методу для дітей з аутизмом [3, с. 25–30].

Н. Литвин, О. Борецька, О. Сойко розглядають особливості проведення комплексної психо-логопедагогічної реабілітації дітей з особливими потребами засобами сенсорної інтеграції та зазначають, що комплексне поєднання психолого-педагогічних та медичних заходів у створенні єдиного збагаченого педагогічного середовища має синергетичний ефект. Дослідниці зазначають, що метод сенсорної інтеграції сприяє злагодженій роботі усіх сенсорних систем, які є взаємопов'язаними: зорової, тактильної, рухової, нюхової, слухової, смакової та вестибулярної [2, с. 95–98].

М. Козак та Т. Фаласеніди вивчали зарубіжний та український досвід щодо організації корекційних занять дітей з особливими потребами. Структура занять будувалася з урахуванням особливостей розвитку сенсорної системи дітей з особливими потребами. Авторки також розглядали питання впровадження поняття сенсорної інтеграції в наданні корекційних послуг таким дітям та шляхи використання цього терміна в міжгалузевих дослідженнях, впровадження його у логопедагогічну діяльність щодо порушення сенсорної інтеграції в дітей з особливими потребами [5, с. 104].

Сенсорна інтеграція стала важливим аспектом в логопедичній практиці через її вплив на розвиток мовлення та комунікаційних навичок у дітей. Зазначимо ключові пункти, які зазвичай розглядаються щодо сенсорної інтеграції у логопедичній практиці:

– Сенсорна інтеграція і розвиток мовлення. Дослідження показують, що порушення сенсорної інтеграції може впливати на розвиток мовлення та сприймання мовних сигналів. Доведено зв'язок між цими двома аспектами та обґрунтовано методи роботи з дітьми для поліпшення мовлення.

– Сенсорна інтеграція та аутизм, а також інші розлади. Визначено, як сенсорна інтеграція впливає на дітей з аутизмом та іншими розладами, при яких є порушення мовлення та комунікації. Деякі дослідження вказують на корисність сенсорної терапії для цієї групи дітей [11].

– Ефективність сенсорної терапії. Доведена ефективність різних методів сенсорної терапії (ігор, вправ, роботи з тілесною схемою тощо) та їх вплив на мовлення та комунікаційні навички.

– Індивідуальний підхід. Рекомендується враховувати конкретні потреби кожної дитини при розробці терапевтичних програм [4, с. 153].

Застосування сенсорної інтеграції в роботі логопедів може бути важливим для дітей із порушеннями мовлення та комунікації, особливо тих, у кого існують проблеми зі сенсорною обробкою інформації. Нижче наведено способи, які логопеди можуть використовувати у своїй практиці:

Оцінка сенсорних потреб. Логопеди можуть співпрацювати з дітьми, щоб визначити їх сенсорні потреби та обмеження. Це допомагає врахувати індивідуальні особливості дітей та створити індивідуальний підхід у терапії.

Сенсорна модуляція. Логопеди можуть використовувати техніки сенсорної модуляції, щоб допомогти дітям регулювати свою сенсорну чутливість. Це може включати в себе терапевтичну гімнастику, вплив сенсорних подразників або роботу зі спеціалізованими іграшками.

Робота над моторикою. Логопеди можуть використовувати ігри та вправи, які покращують моторику. Вправи для розвитку моторики можуть сприяти розвитку мовлення, оскільки мовлення і руховий контроль часто пов'язані.

Використання мультисенсорних методик. Логопеди можуть впроваджувати мультисенсорні методики у свою роботу, такі як використання іграшок з різними текстурами, ароматерапія та інші засоби, які стимулюють різні сенсорні системи.

Робота зі зв'язком між сенсорними враженнями та мовленням. Логопеди можуть допомогти дітям зрозуміти, як сенсорні враження пов'язані з мовленням. Наприклад, використовувати вправи, які сприяють розвитку сприймання звуку та мовленевої артикуляції.

Робота зі спільним сприйманням. Логопеди можуть проводити сесії групової терапії, де діти взаємодіють між собою, вчать розуміти та реагувати на сенсорні сигнали одне одного, що сприяє розвитку комунікаційних навичок.

Загалом сенсорна інтеграція може бути важливою складовою логопедичної терапії, оскільки допомагає створити сприятливі умови для розвитку мовлення та комунікаційних навичок у дітей з порушеннями мовлення.

При використанні такої складовою логопедичної терапії необхідно враховувати сенсорні та моторні особливості розвитку, які можуть впливати на здібності та потреби клієнтів. Наведемо типові прояви сенсорних та моторних особливостей розвитку, які можуть бути спільними серед клієнтів з порушеннями мовлення:

– Гіперчутливість або гіпочутливість. Деякі клієнти можуть бути дуже чутливими до сенсорних подразників, таких як звуки, світло, текстура їжі або контакт з іншими. Це може викликати дискомфорт та перешкоджати їхній здатності концентруватися на мовленні та комунікації.

– Моторна дискоординація. У клієнтів спостерігаються проблеми з моторною координацією, що може впливати на їх здатність правильно вимовляти звуки та слова. Наприклад, важко контролювати рухи губ та язика для точної артикуляції.

– Проблеми з тілесною схемою. Тілесна схема – це уявлення про власне тіло та його рухи.

Деякі клієнти можуть мати обмежене розуміння тілесної схеми, що впливає на їхню здатність до мовлення та сприймання мови [2, с. 99].

– Сенсорні перешкоди в їжі. Деякі діти з порушеннями мовлення можуть мати проблеми зі сенсорним сприйманням їжі, що може призвести до вибору обмеженого асортименту продуктів і відмови від нових текстур і смаків.

– Гіпотонус або гіпертонус. Гіпотонус - це низький м'язовий тонус, тоді як гіпертонія – це занадто високий м'язовий тонус. Ці моторні відхилення можуть впливати на мовлення та звукову артикуляцію.

– Проблеми зі зоровим сприйманням. Сенсорні порушення зорового сприймання можуть впливати на сприймання писемного тексту, визначення літер, розуміння інструкцій і інші аспекти комунікації [9].

Логопеди здебільшого працюють з клієнтами з порушеннями мовлення, враховуючи їхні індивідуальні сенсорні та моторні особливості розвитку. Вони розробляють індивідуалізовані терапевтичні підходи, які враховують ці особливості та сприяють розвитку мовлення та комунікаційних навичок клієнтів.

Отже, сенсорна інтеграція може мати важливе значення у роботі логопедів для проведення сенсоромоторної корекції, оскільки сенсорні особливості дітей можуть впливати на їхню здатність до ефективного мовлення та комунікації. Зазначимо необхідність у застосуванні сенсорної інтеграції в роботі логопедів:

– Розуміння сенсорних особливостей. Логопеди повинні бути здатні розрізняти різні види сенсорних чутливостей та зрозуміти, як вони впливають на мовлення та комунікацію. Це може включати в себе гіперчутливість до звуків, текстур, світла або руху.

Індивідуалізований підхід. Кожна дитина унікальна, і логопеди повинні розробляти індивідуалізовані терапевтичні плани, які враховують конкретні сенсорні потреби та обмеження кожної дитини.

– Використання сенсорної терапії. Логопеди можуть використовувати методи сенсорної терапії, такі як робота з текстурами, ароматерапія, глибока тиснення та інші методи для покращення сенсорних навичок та регулювання сенсорних подразників.

– Розвиток моторики та мовлення. Спеціалісти можуть включати в терапевтичні заняття вправи для розвитку моторики та рухового контролю, оскільки мовлення та рухова активність часто пов'язані.

– Робота з тілесною схемою: Логопеди можуть сприяти розвитку тілесної схеми у дітей, що допомагає їм краще розуміти своє тіло та його рухи, що може позитивно позначатися на мовленні.

– Сприяння саморегуляції. Сенсорна інтеграція допомагає дітям вчитися саморегулювати свої емоції та стрес, що важливо для комунікації.

– Співпраця з іншими спеціалістами. Логопеди можуть вести співпрацю з іншими фахівцями, такими як сенсорні терапевти, окулісти, аудіологи та інші спеціалісти для об'єднання зусиль у роботі з дітьми з сенсорними особливостями.

Висновки і пропозиції. Таким чином, аналіз літератури із спеціальної освіти свідчить, що сенсорна інтеграція може бути важливим компонентом логопедичної практики для клієнтів з порушеннями мовлення, оскільки вона допомагає створити сприятливі умови для розвитку мовлення та комунікаційних навичок у дітей з сенсорними чутливостями та потребами. Фахівці мають враховувати, що сенсорна дисфункція корениться в центральній нервовій системі, а успішна інтеграція сенсорного введення вимагає лікування. Це лікування складається з вестибулярної, пропріоцептивної та/або тактильної стимуляції. Важливо відзначити, що в той час як сенсорна інтеграція може практикуватися ерготерапевтами та фізичними терапевтами, сенсорна інтеграція не становить повного та ексклюзивного спектру методів, що використовуються ерготерапією (ЕТ) та фізичною терапією (ФТ) для досягнення дрібної моторики, великої (загальної) моторики та адаптивних навичок повсякденного життя. Інші методи, що використовуються в ЕТ і ФТ, включають, серед іншого, фізичну підказку, формування та моделювання. Закономірності функцій в сенсорній інтеграції будуть включати визначення і обговорення адаптивної реакції, усвідомлення відчуттів, здатності модулювати відчуття, здатності розрізняти відчуття і праксису.

Список використаної літератури:

1. Камінська О., Закревська А. Сенсорна інтеграція, або Як допомогти кожній дитині. *Дошкільне виховання* : наук.-метод. журнал для педагогів і батьків. 2017. № 11. С. 24–29.
2. Литвин Н. І., Борецька О. В., Сойко О. В. Комплексна психолого-педагогічна реабілітація дітей з особливими потребами засобами сенсорної інтеграції. *Психологія: реальність і перспективи* : збірник наукових праць РДГУ. 2018. Вип. 10. С. 94–100. URL: https://prap.rv.ua/index.php/prap_rv/article/view/100
3. Скрипник Т. Сенсорна інтеграція як підґрунтя цілісного розвитку дітей з аутизмом. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2016. Вип. 4 (80). С. 24–31.
4. Стахова Л., Мороз Л. Застосування елементів сенсорної інтеграції в логопедичній роботі з дітьми дошкільного віку. *Acta Paedagogica Volyniensis*. № 4. 2021. С. 151–156. doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2021.4.23>

5. Фаласеніді Т. М., Козак М. Я. Порушення сенсорної інтеграції у дітей з особливими потребами. *Молодий вчений*. 2017. № 9 (49). С. 102–105.
 6. Fisher, Anne G.; Murray, Elizabeth A. (1991). *Sensory Integration: Theory and Practice*. Published by F.A. Davis Co. 418 p.
 7. Grandin T. (2015). *Temple Talks...About Autism and Sensory Issues*. Published by Future Horizons. 132 p.
 8. Guardado K., Sergent S. (2023). *Sensory Integration*. *StatPearls. Treasure Island (FL)*: StatPearls Publishing. Retrieved from: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK559155/>
 9. Lane S.J., Mailloux Z., Schoen S., Bundy A., May-Benson T.A., Parham L.D., Smith Roley S., Schaaf R.C. (2019). *Neural Foundations of Ayres Sensory Integration*. *Brain Sci.* 9(7). Retrieved from: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6680650/>
 10. Miller L. J. (2014). *Sensational Kids: Hope and Help for Children with Sensory Processing Disorder (SPD)*. Published by TarcherPerigee. 464 p.
 11. Schoen S.A, Lane S.J, Mailloux Z., May-Benson T., Parham L.D., Smith Roley S., Schaaf R.C. (2019). A systematic review of Ayres sensory integration intervention for children with autism. *Autism Res.* 12(1):6-19. Retrieved from: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6590432/>
-

Klopov R., Gladys M. Genesis of sensory integration as a method in speech therapy

The article discusses the evolutionary development and fundamental principles of sensory integration as a method in speech therapy. Sensory integration, first developed by Dr. A. Jean Ayres, has become an integral component of holistic intervention strategies for individuals with speech and communication disorders. The genesis of sensory integration in the context of speech therapy involves a comprehensive study of the theoretical framework, historical progress, and empirical evidence supporting its effectiveness.

The origin of the theory of sensory integration, its emergence in the wider field of occupational therapy and subsequent integration into speech therapy practice are studied. A critical examination of the theoretical framework clarifies the interaction between sensory processing, motor skills, and speech and language development. The fundamental principles of sensory integration are discussed in detail, such as the importance of providing adaptive sensory experiences and solving sensory processing problems.

In addition, the article explores the historical evolution of sensory integration techniques in speech therapy. Case studies are presented that highlight the positive effects of sensory integration techniques on speech and communication outcomes in different groups of people, including children with developmental disabilities and those with neurological diseases.

Summarizing the results of current research and clinical experience emphasizes the universality of sensory integration as a method in speech therapy, emphasizing its applicability to different age groups and diagnostic categories. The challenges and controversies associated with the integration of sensory interventions into traditional speech therapy practices are also addressed, providing a balanced view of the implementation of the method.

The article contains a comprehensive overview of the genesis of sensory integration as a method in speech therapy. Exploring its historical development, theoretical foundations and analysis of empirical evidence, this work contributes to a deeper understanding of the role and significance of sensory integration in improving speech and communication outcomes for people with diverse needs, reveals the prospects for using sensory integration as a method of speech therapy practice.

Key words: *sensory integration, occupational therapy, speech therapy method, people with speech disorders.*